

УДК 37.035

Марія Школьна,
аспірант кафедри педагогіки Національного університету
біоресурсів і природокористування України

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ «СОЦІАЛЬНА ЗРІЛІСТЬ» У ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

У статті розглянуто концептуальні підходи щодо визначення сутності поняття «соціальна зрілість» у психологічних дослідженнях. Визначено, що вітчизняні психологи розглядають поняття «соціальна зрілість» з точки зору значущості до суспільства. Теоретичний аналіз психологічних досліджень дозволяє стверджувати, що дослідники зосереджують увагу на наступних соціальних якостях особистості, як-от: соціальна активність, соціальна відповідальність, солідарність, толерантність, самостійність, незалежність.

Ключові слова: соціальна зрілість, самовизначення, соціальний розвиток, соціальні якості, соціальне дорослішання.

В статье рассматриваются концептуальные подходы к определению понятия «социальная зрелость» в психологических исследованиях. Установлено, что отечественные психологи рассматривают понятие «социальная зрелость» с точки зрения полезности для общества. Теоретический анализ психологических исследований позволяет утверждать, что психологи концентрируют внимание на таких социальных качествах, как: социальная активность, социальная ответственность, солидарность, толерантность, самостоятельность, независимость.

Ключевые слова: социальная зрелость, самоопределение, социальное развитие, социальные качества, социальное взросление.

The article is conceptual approaches to defining the essence for the concept of «social maturity». Determined that our scientists considered the concept of «social maturity» in terms of importance to society. Theoretical analysis of psychological research suggests that researchers focusing on the social personality traits, such as: social activity, social responsibility, solidarity, tolerance, autonomy and independence. The analysis of western psychological theories are given the reason to believe that self-socially mature person is characterized by self-realization, self-actualization, self-improvement (in the autonomy of social norms and prohibitions); the discovery of their own individuality, uniqueness (A. Maslow); active personality in the process of maturity, the ability to identify their own initiative (L. Phillips); the formation of an adequate self-esteem (A. Bandura), a decisive role as a factor of social environment of the individual psyche and its relations with the outside world (A. Kardiner), the presence of social activity of the individual, its entry into the

social experience in social situations (J. Meade).

Key words: *social maturity, self-determination, social development, social skills, social maturation.*

Постановка проблеми. Для педагогічного знання необхідно розглянути психологічні підходи щодо сутності поняття «соціальна зрілість».

У низці освітніх документів: у Конституції України, Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», Національній доктрині розвитку освіти України, Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2020 роки акцентується увага на пріоритетність соціального виховання молодого покоління, а відтак і виховання соціальної зрілості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти соціальної зрілості відображено в працях філософів (Л. Буєвої, Ю. Бардіна, Л. Ростової, Т. Старченка, І. Пустельник, М. Черниш та інших); соціологів (І. Половинки, Л. Сохань, О. Харчева, В. Ядова та інших).

Усвідомлення проблеми соціальної зрілості знайшло відображення у працях психологів (І. Бех, О. Киричук, С. Поліщук, М. Савчин, Є. Слободський та інші).

Проблема виховання соціальної зрілості розглядається в працях зарубіжних психологів (Г. Гартман, К. Левін, Дж. Мід, Н. Міллер, Б. Скіннер, Е. Шпрангер, Л. Філіпс, К. Холл, К. Хорні та інші).

Особливості виховання соціальної зрілості проаналізовано у дослідженнях вчених-педагогів (С. Вершловського, О. Каменєвої, Л. Канішевської, Т. Мальковської, А. Мальчукової, О. Михайлова, А. Позднякова, В. Радула та інших).

Мета статті – розглянути концептуальні підходи щодо визначення сутності поняття «соціальна зрілість» у психологічних дослідженнях.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження поняття «соціальна зрілість» детерміновано не лише суб'єктивними психологічними факторами, а й соціальними, соціально-психологічними (О. Леонтьєв, С. Рубінштейн). Діяльність, становить «таку форму зв'язку живого організму з навколишнім середовищем, специфічною особливістю якої є свідоме, активне перетворення навколишнього світу» [5, с. 20–21].

Під соціальною зрілістю можна розуміти такий стан особистості, «...який утворюється як результат досягнення рівня розвиненості, при якому формуються соціальні якості, які в своїй сукупності найповніше виявляють соціальну сутність самої особистості» [5, с. 23].

На думку Ф. Якобсона [9], соціальна зрілість тісно пов'язана із психологічною зрілістю. Дослідник стверджує, що соціальна зрілість зумовлює і враховує наявність психологічної зрілості.

Процес формування соціальної зрілості особистості Ф. Якобсон вбачає як систему спрямованих на неї впливів суспільства, соціального

середовища. Таким чином, соціальна зрілість виражає наскільки адекватно людина розуміє своє місце в суспільстві, яким світоглядом керується, яке її відношення до соціальних інститутів (законів, моралі тощо), до своїх обов'язків і своєї діяльності в різних сферах.

Дослідники (Г. Александрова, А. Гудзовська, В. Сафін, Д. Фельдштейн та інші) стрижневою характеристикою соціальної зрілості особистості вважають її самовизначення.

На думку В. Сафіна, самовизначення включає два аспекти. Перший – це визначення себе стосовно цілей і цінностей, враховуючи вимоги групи, колективу, суспільства, а також свої можливості, здібності, умови середовища. Другий аспект – це активність особистості, її свідома діяльність, спрямована на реалізацію цінностей і самоактуалізацію. Таким чином, рушійними силами самовизначення, за В. Сафіним – є розв'язання основних суперечностей між одиницями сутнісних сил індивіда («хочу», «можу», «маю») як внутрішніми умовами, між метою особистості і метою інших, між бажаннями і можливостями, між внутрішніми принципами і зовнішніми умовами [6].

Отже, важливими положеннями щодо визначення поняття «соціальна зрілість» є механізми самовизначення, які, за В. Сафіним, розглядаються як процеси узгодження внутрішніх умов і принципів індивідуальності з обраною метою з одного боку, і з зовнішніми обставинами і реалізацією – з іншого. Результатом цих процесів є сформована програма дій і поведінки [3, с. 33].

Дослідниця Г. Александрова визначає суб'єктивний характер соціальної зрілості, який забезпечується системною самоорганізацією й виявляється в тенденції до самореалізації в різноманітних соціальних сферах, підкреслюючи її незавершеність, тобто процесуальний характер, «прив'язаний» до конкретних соціальних умов. Об'єктивні критерії соціальної зрілості (у тому числі й вікові) можуть бути визначені на підставі тих вимог, норм, правил, які сформовані та діють у конкретному суспільстві, у зазначених соціальних умовах та безпосередньо стосуються тих соціальних сфер, у які задіяна особистість. Це дає змогу розглядати соціальну зрілість як інтегративний показник ефективності соціального розвитку особистості [1, с. 63–64].

Аналіз психологічних теорій соціальної зрілості дозволяє констатувати, що ряд психологів (Г. Александрова, І. Бех, Д. Фельдштейн, П. Якобсон та інші) називають її однією з інтегративних характеристик особистості.

Теоретичний аналіз психологічних досліджень дозволяє стверджувати, що дослідники зосереджують увагу на наступних соціальних якостях, що притаманні соціально зрілій особистості: соціальна активність, соціальна відповідальність, солідарність, толерантність, самостійність, незалежність (І. Бех, О. Киричук, О. Кононко, А. Петровський, М. Лебедик, К. Муздибаєв);

усвідомлення себе суб'єктом власного життя (Г. Александрова, А. Гудзовська); досягнення людиною певних результатів у житті (Х. Ремшмідт).

Поняття «соціальна зрілість» знайшло широке відображення в зарубіжних психологічних теоріях.

Питанням взаємодії індивіда і суспільства з середини ХІХ століття стала займатися соціальна психологія, більшість ідей якої зародилось у філософських системах Платона і Аристотеля. Починаючи з ХХ століття дослідження з соціальної психології проводяться в руслі основних чотирьох напрямів: біхевіоризму, психоаналізу, когнітивної теорії, інтеракціонізму [8, с. 42].

Важливим є положення біхевіоризму (А. Бандура, Д. Доллард, Н. Міллер, Б. Скіннер, Дж. Тібо, К. Холл та інші) щодо розуміння сутності поняття «соціальна зрілість».

Біогенетичні теорії головну увагу звертають на ендогенні детермінанти дорослішання, із яких виводяться або з якими співвідносяться психосоціальні властивості індивіда [8, с. 27].

Дослідник К. Холл стверджує, що психосоціальне дорослішання організму відбувається відповідно до внутрішнього плану і ніяк не залежить від впливу зовнішнього середовища. Хід зрілості не може бути змінений діями оточуючого середовища, яке лише прискорює або уповільнює його, виступаючи в ролі «клімату для вирощування саджанців» [8, с. 27].

Представники біогенетичних теорій (Х. Джонс, А. Геззел, Л. Кольберг та інші) розглядають дорослішання як фазу росту різноманітних здібностей і функцій юнацтва, досягнення ним зрілості. Характер дорослішання, з їх точки зору, є безперервним і включає в себе: статеve дозрівання, інтелектуальну, а також моральну сторони [8, с. 172].

Дослідник Л. Колберг виділяє шість стадій морального розвитку особистості, які змінюють одна одну, однак не пов'язані з визначеним віком: 1) відсутність понять про «добре» і «погане», прагнення уникнути покарання; 2) прагнення заслужити заохочення (нагороду); 3) усвідомлення думки інших і бажання діяти так, щоб завоювати їх схвалення; 4) усвідомлення інтересів суспільства і правил поведінки в ньому; 5) осмислення можливих суперечностей між різними моральними переконаннями, можливість передбачення результатів власної поведінки; 6) формування власного етичного почуття, універсальних і послідовних моральних принципів. При цьому дослідник вважає, що більшість людей досягає третьої стадії, а деякі на все життя залишаються незрілими [10]. Ці стадії розвитку моральності мають значення для вивчення поняття «соціальна зрілість», «оскільки наочно ілюструють процес розвитку соціального почуття, фактично характеризують рівень соціального розвитку особистості» [3, с. 27].

Недоліками біогенетичної теорії у вивченні процесу соціального дорослішання є недооцінка соціальних чинників у процесі соціального дорослішання індивіда.

Представники необіхевіоризму – Г. Айзенк, Р. Хенкі – вивчають соціалізаційні процеси й поділяють їх на зрілість взагалі та соціальну зрілість зокрема. Дослідники «...звертають увагу на біологічні стани індивідів у процесі зрілості, а саму соціальну зрілість розуміють як зрілість соціальних груп, а не окремих індивідів» [7, с. 28].

Представники психоаналітичної концепції соціальної зрілості – Г. Гартман, Ф. Ніцше, З. Фрейд – намагалися розробити «чітку теорію зрілості індивіда, визначити широку систему понять, що відображають процес зрілості людини до соціального середовища» [7, с. 25]. Їхня теорія ґрунтується на біологізаторських позиціях, в основі яких – фрейдистська формула структури психіки людини, що включає три сфери: «Воно», «Я», «Над-Я» [3, с. 28].

Неофрейдисти (К. Хорні, Г. Селліван, Е. Фромм, А. Кардінер) визнають вирішальну роль соціального середовища як фактора розвитку психіки індивіда та його відносин із навколишнім світом. Так, К. Хорні розглядала соціальну ідентичність як «успішну зрілість індивіда до соціального середовища, а її порушення – як патологію» [7, с. 26].

Важливими для дослідження сутності поняття «соціальна зрілість» є положення психоаналізу і неофрейдизму, які свідчать про те, що факторами успішного розвитку цього поняття є: «конфігурація певних особистісних рис, які визначають соціальну поведінку; позитивна взаємодія людських потреб і соціокультурних впливів, які сприяють набуттю соціального досвіду; виявлення особистістю власної автономії без втрати почуття спільності з соціумом; розвиток соціальної активності особистості; сприйняття загальнолюдських цінностей, які стають частиною соціального досвіду особистості» [3, с. 28].

На думку А. Маслоу [4], одним із основних способів соціального розвитку особистості є надання їй відповідальності. Дослідник вважає, що самоактуалізовані люди спрямовані на себе, вони намагаються використовувати власні принципи і мотиви в якості основи для власних суджень і дій. Особистість, яка самоактуалізується, за визначенням А. Маслоу, – «це людина, яка розвивається до стану, повністю адекватного її можливостям, і повністю реалізовує все, на що вона здатна» [4, с. 391–392]. Таким чином, для дослідження поняття «соціальна зрілість» визначальну роль відіграють такі положення теорії А. Маслоу, як: самовизначення соціально зрілої людини характеризується спрямованістю на самореалізацію, самоактуалізацію, самовдосконалення; виявлення власної індивідуальності, виявлення власної унікальності, індивідуальності; здійснення соціальних вчинків.

Інтеракціоністи (Дж. Мід, Л. Філіпс, Г. Хаймен, Е. Шпрангер та інші)

---

[7] розглядають дорослішання, наголошуючи на інтерактивній діяльності людини, у якій відбувається взаємний, свідомий і спланований вплив людей один на одного.

У концепції Дж. Міда [7] дорослішання виступає у вигляді безперервного процесу засвоєння різноманітних ситуацій, які виникають у життєдіяльності молоді, постійного накопичення досвіду в цьому виді діяльності, і, нарешті, досягнення в ній соціальної і культурної компетентності. Однак дослідник не зазначає, які види діяльності найбільш ефективно вирішують ті чи інші завдання.

Суттєвою характеристикою соціально зрілої людини Л. Філіпе називає активність та можливість виявлення власної ініціативи. Дослідник зазначає: «соціальна зрілість характеризується двома особливостями: по-перше, прийняттям соціальних очікувань групи, комфортністю до вимог і норм, які суспільство ставить перед особистістю; по-друге, соціальна зрілість не зводиться до простого прийняття особистістю норм соціуму, до якого вона адаптується, а становить собою гнучкість, здатність надавати подіям бажаний для себе напрямок» [7, с. 28–29]. Отже, дослідник вказує на активність особистості в процесі зрілості, на можливість виявлення власної ініціативи.

Аналіз західних психологічних теорій дає підставу стверджувати, що самовизначення соціально зрілої людини характеризується самореалізацією, самоактуалізацією, самовдосконаленням (у автономії від соціальних норм і заборон); виявленням власної індивідуальності, унікальності (А. Маслоу); активністю особистості в процесі зрілості, можливістю виявлення власної ініціативи (Л. Філіпе); формування адекватної самооцінки (А. Бандура), вирішальну роль соціального середовища як фактору розвитку психіки індивіда та його відносин із навколишнім світом (А. Кардінер), наявність соціальної активності особистості, набуття нею соціального досвіду в соціальних ситуаціях (Дж. Мід).

Аналіз психологічних зарубіжних теорій з проблеми соціальної зрілості дозволяє стверджувати, що точки зору практично всіх дослідників знаходяться в одній площині – вони розглядають соціальну зрілість як результат індивідуального самовизначення.

Висновки і перспективи. Таким чином, поняття «соціальна зрілість» у вітчизняних психологічних теоріях розглядається з точки зору значущості до суспільства. У західних психологічних теоріях поняття «соціальна зрілість» розглядається як результат індивідуального самовизначення.

Розглянуті психологічні теорії щодо визначення поняття «соціальна зрілість» у вітчизняних та зарубіжних психологічних дослідженнях не вичерпують багатогранності теоретичних пошуків розв'язання проблеми. Подальшого вивчення потребують такі питання: виховання соціальної зрілості студентської молоді; підвищення ефективності післядипломної освіти педагогічних кадрів із цієї проблеми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Александрова Г. И. О проблеме профессионального самоопределения школьников / Г. И. Александрова, Л. М. Карнозова. // Проблемы самоопределения молодежи. – Красноярск, 1987. – С. 46–54.
2. Андреева Г. М. Современная социальная психология на западе (теоретические направления) / Г. М. Андреева, Н. Н. Богомолова, Л. А. Петровская. – М. : Изд-во Московского университета, 1978. – 271 с.
3. Канішевська Л. В. Виховання соціальної зрілості старшокласників загальноосвітніх шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності : монографія / Любов Вікторівна Канішевська. – К. : ХмЦНП, 2011. – 368 с.
4. Маслоу А. Мотивация и личность / Абрахим Маслоу. // Психология личности [под ред. Д. Я. Райгородского]. – Хрестоматия. – Самара : БАХРАХ-М, 1999. – Том I. – С. 319–416.
5. Поліщук С. П. Психологічні умови розвитку соціальної зрілості учнів вищого професійного училища: дис. канд. психол. наук: 19.00.07 / Поліщук Світлана Петрівна. – К., 2007. – 232 с.
6. Сафин В. Ф. Психология самоопределения личности: [учебное пособие] / В. Ф. Сафин. – Свердловск, 1984. – 142 с.
7. Соціальна адаптація: феномен і прояви / А. І. Кавалеров, А. М. Бондаренко. – О. : Астропринт, 2005. – 112 с.
8. Хьелл Л. Теории личности: основы положения, исследования и применение / Л. Хьелл, Д. Зиглер. – СПб. : Питер, 1997. – 606 с.
9. Якобсон П. М. Психологические компоненты и критерии становления зрелой личности / П. М. Якобсон. // Психологический журнал. – 1981. – № 4. – С. 141–149.
10. Kohlberg L. Education for a just Society: A Modern Statement of the Socratic View. / Kohlberg L. // The Philosophy of Modern Development. – San Francisco, 1981. – 356 p.